

השליחות באלג'יריה

מאת: ד"ר נתן חסון

ד"ר נתן חסון

התדרוך לקראת היציאה

כשהגיע מועד היציאה, הפלגתי למרסיל והמשכתי ברכבת לפריס לקבלת תדרוך מבומה, האחראי האזורי. הוא הבהיר לי עד כמה המצב באלג'יריה מורכב וחמור. זו מלחמת הכל בכל כשהסכנות אורבות בכל פינה. ארגון ה-FLN (Front de Liberation Nationale חזית השחרור הלאומית) נוקט בטרור חסר מעצורים נגד האוכלוסיה האזרחית ונלחם בצבא הצרפתי. ה-OAS (Organisation de l'Armee Secrete) מחתרת המתיישבים הלוחמת בראשות ארבעת הגנרלים Salan, Shalle, Jouhaud, Zeller משיבים לערבים בטרור נגדי ומנסים להמריד קצינים ויחידות צבא נגד דה גול. הצבא, הנאמן לדה גול, נלחם ב-FLN וב-OAS. מאחר ששום מקום באלג'יריה איננו בטוח, עלי יהיה להקפיד מאד על קיום הנחיות הביטחון ולנהוג זהירות רבה בפעולתי. משימתי תהיה לארגן נוער יהודי במסגרת תנועת הבונים ועד כמה שניתן להעלות ארצה קבוצות ובודדים לקיבוצים, אחרי הכשרה אידיאולוגית בסיסית לחיי קיבוץ. בענייני כספים אהיה כפוף לנציג הסוכנות באורן ובענייני ביטחון לנציגי המוסד. הגזבר צייד אותי בסכום שווה ערך לכ-30 דולר שאמור לכסות את הוצאותי הראשוניות עד לקבלת מפרעה מנציג הסוכנות באורן. הוא הוסיף שאמנן ימתין לי עם מכונית בשדה התעופה ויקח אותי ללינה אצל אנשינו עד שאשכור דירה. הזהיר אותי שלא ללון בבתי

לבטים והכנה

בשנת 1960 בעיצומה של מלחמת אלג'יריה נתבקשתי לצאת לשם בשליחות מחלקת הנוער והחלוץ של הסוכנות היהודית. העיתוי לא התאים לתוכניות האישיות, שכן רציתי באותה עת להשתחרר מנטל ציבורי אחרי 5 שנות עומס וריתוק לעבודה כרכז ענף הצאן וכסדרן עבודה בקיבוץ. גם לא רציתי להכניס את ראשי לקן הצרעות האלג'ירי ולזוועות המתחוללות שם. לא היה לי ספק שימצאו אחרים שיקפצו על מציאה מרתקת כל כך. לא פקפקתי בעצם הצורך בשליחות וביחוד שרציתי שיחלצו את משפחתי מדמשק. גם ידעתי שסרוב מצדי לא יפגע בסיכויי חילוץ המשפחה, משום שהמדינה אינה מציבה תנאים לחילוץ יהודים בסכנה וביחוד שבמקרה שלנו, איסר הראל, ראש המוסד, הבטיח אישית לאליהו אחי, לפני ששלח אותו למרוקו, שהוא יעשה ככל יכולתו כדי להוציא את המשפחה משם. התלבטתי - האם לא אעשה עבור אחרים מה שאני מבקש עבור משפחתי? לא השבתי בחיוב כשדב, נציג התנועה, פנה אלי. תן לי עוד כמה ימים לשקול, עניתי לו. אך כשאחריו גם נציג נוסף, אפרים, טרח ובא לגניגר ואף ביקש ממזכירות הקיבוץ שתסייע לשכנע אותי, לא יכולתי יותר לדחות את ההחלטה והבעתי את הסכמתי. לשמחתי, המוסדות לא העריכו שקיימת דחיפות ביציאה לאלג'יריה ונדרשתי לעבור הכנה ממושכת לשם התחזקות רעיונית בקורס תנועתי בבית ברל. הקורס היה חוויה מרעננת - נושאים מעניינים, רצון עז ללמוד ומורים ממדרגה ראשונה (מרדכי ניסיהו, יחזקאל דרוה, אהרון ידלין, אליעזר שבייד, אברהם וולפנסון ודומיהם). שמחתי להרחיב אופקים ולהעמיק את התשתית ההשכלתית והאידיאולוגית שלי. אחרי סיום הקורס נשלחתי לחודש לימודים נוסף בירושלים לשיפוץ הצרפתי. שמחתי גם על זה, מאחר שעברו 16 שנים מעת שעזבתי את האליאנס בדמשק ומעטות ולא רציניות היו ההזדמנויות לרענן את השפה. תרגול השפה במשך חודש ימים נראה לי רצוי מאד. את חודש ההשתלמות בירושלים ניצלתי גם למספר פגישות עם יואל וברוך כדי ללמוד מנסיונם בשליחויות בארצות דוברות צרפתית. קיימתי גם פגישות עם יונתן ואבנר, שני צעירים מהעיר אורן, עיר היעד של שליחותי, שהשתלמו בקורס מדריכי חו"ל של הסוכנות, ועתידיים היו לחזור לאלג'יריה למשימות הדרכה. בשיחותי אתם הביעו את דאגתם הרבה ממצב משפחותיהם באורן. לא היה להם מידע עדכני מהן, בעוד שההתרחשויות בשטח לא בישרו טובות. הם ביקשו מאד שאפגש עם משפחותיהם ואדווח להם על מצבן.

מלון ולא לנסוע באוטובוס משדה התעופה, משום שמסלול האוטובוסים העירה עובר בשכונות ערביות. האוטובוסים לעיתים מותקפים וכבר היו מקרים שכל הנוסעים נטבחו. גם אסור לי לנסוע במוניות משום שכל הנהגים משדה התעופה הם ערבים ואי אפשר לדעת לאן יובילו אותי. עלי להמתין לבואו של אמנון שיסיע אותי במכוניתו בדרך בטוחה משדה התעופה העירה. הוא מסר לי את מספר הטלפון של אמנון מבלי לציין כתובת נוספת כלשהי שאוכל לפנות אליה. לא עלה בדעתי, וכנראה גם לא בדעתו של בומה, שתתכן תקלה עם אמנון או שאדרש להוצאה מעבר ל-30 הדולרים לפני קבלת המפרעה.

הנחיתה באוון וקבלת הפנים

המטוס נחת לפנות ערב, הנוסעים ירדו ממנו ועלו מיידית על אוטובוס שנסע ללא עיכובים העירה משום שעליהם להגיע לבתיהם לפני תחילת העוצר הנאכף בקפדנות. החל להחשיך ואמנון בושש להגיע. נותרתי נוסע יחידי בטרמינל המלא אנשי צבא. לשאלתי הובהר לי כי לא צפויות נחיתות נוספות באותו ערב ואחרון האוטובוסים העירה כבר עזב את השדה. טכסי בודד נותר בתחנה ליד הטרמינל. חששתי שמא אמנון עצמו נפגע בדרכו אלי ולא היה ברור לי מה אוכל לעשות אם אכן כך קרה. קצין צבא הבהיר לי שהשדה הוא שטח צבאי ולפני תחילת העוצר עלי לעזוב. צלצלתי למספר הטלפון שהיה ברשותי ולשמחתי אמנון ענה. מדוע לא באת לקחת אותי, שאלתי. מה פתאום שאבוא, הוא תמה, הם מטורפים שם בפריס אם אמרו לך שאני אבוא. הם אינם מכירים את המציאות פה. מה אועיל אם אסתכן בניסיעה לשדה ובחזרה? הסיכון מיותר. אינני מכיר דרכים בטוחות יותר ממסלולי האוטובוסים שעוברים בשכונות הערביות ולא עומדת עתה לרשותי שום מכונית. קח מיידית מונית, הוא אמר לי, כי עליך להגיע אלי לפני תחילת העוצר, אין דרך אחרת.

עליתי על המונית היחידה שהמתנה והוריתי לנהג הערבי לנסוע למקום המפגש שאמנון מסר לי. הנסיעה היתה בחשיכה ולא ארעה שום תקלה בדרך. הגעתי ליעד בריא ושלם, אך שוב, בניגוד להנחיות מפריס, אמנון הביא אותי לבית מלון כי לא הצליח למצוא עבורי דירה ללילה הראשון. הוא עצמו הגיע באותו יום מעיר הבירה אלג'יר והתכוון ללון אצל חברים. לדבריו לא תהיה שום בעיה לשכור בתוך יום יומיים חדר במשפחה יהודית, משום שרבות מהן מעוניינות בכך. אריה, נציג הסוכנות, יסייע בידי למחרת היום. הלכתי לבית מלון סמוך שנראה עגום מאד ושומם. פקיד הקבלה הוביל אותי לחדר בקומה הראשונה שלדבריו בטוחה יותר מקומת הקרקע. כשנכנסנו לחדר נדהמתי ממראהו המזעזע - כל הקירות היו פגועים מרסיסי פצצה ואחד הקירות היה הרוס למחצה ופרוץ לחדר הסמוך שהיה ריק. לתמיהתי הוא הבהיר לי כי בלילה הקודם לן שם קולונל מחיל המודיעין שהגיע מצרפת וה-OAS פוצץ אותו בשנתו.

פקיד הקבלה לא ידע אם בחדרים האחרים בסביבתי לנים קולונלים מיועדים לפיצוץ, אך הבטיח שבחדר השני של ה"סוויטה" שלי לא ילון שום אורח באותו לילה ואהיה חופשי להשתמש בשני החדרים.

אחרי ליל שימורים, דרוך כמו קפיץ ומאזין לכל רחש, התייצבתי בבוקר במשרדי הסוכנות הסמוכים למלון. בתום סקירה קצרה על המצב, סיפר לי אריה, נציג הסוכנות, שהוא עצמו שכר דירה גדולה והוא מוכן להשכיר לי את החדר הקיצוני בדירתו. הימצאותי שם תוסיף לביטחון משפחתי. את התנאים ביקש שאסכם עם אשתו, הן. שמחתי מאד להצעה היות שממילא התקציב לא היה מאפשר לי שכירת דירה ללא שותפים ותכננתי בכל מקרה לשכור חדר בתוך דירה משפחתית. אך לפני הכל אריה הבהיר לי כי עלי להיפגש עם איש המוסד, ג'ילבר, כדי לקבל ממנו תדרוך ראשוני.

ג'ילבר לא השאיר מקום לספקות, לא אהיה חופשי לנוע כראות עיני. עלי לקבל ממנו תדרוך יומי שוטף הן לגבי ההתנהגות בשטח והן לגבי המרחב הגיאוגרפי המצטמצם שבו מותר לי לנוע. שירת סקיצה גסה של האזור וחילק אותה לשלושה חלקים: זה שבשליטה ערבית, זה שבשליטה צרפתית ואיזור ההפקר שביניהם. האיזור שבשליטה ערבית כבר נקי מיהודים ואין לי מה לחפש בו, איזור ההפקר חשוף לירי צלפים וגם הוא מחוץ לתחום עבורי. באזור הצרפתי אהיה רשאי לנוע באופן חופשי, אך עלי לפקוח עיניים ולהיות ערני לנעשה סביבי. באזור זה מצויים עדיין במשך היום עובדים ערבים. יצאנו מיידית לסיור ברחובות ובסמטאות כדי לערוך הכרות ראשונית עם השטח.

העיר נראתה כמו בוויין-גרנד (מרכז ירושלים בשנים 1947/48) גדרות תייל וקונצרטיות הקיפו בניינים רבים, עמדות שקי חול מאוישות בחיילים בכניסות לכל הבניינים הציבוריים, משוריינים מוצבים ברחובות ובנקודות אסטרטגיות ופטרולים רגלים וממונעים מסירים ברחובות. מתח רב הורגש באוויר ונשמעו פיצוצים ויריות. באחד הרחובות כ-50 מ' מאזור ההפקר הוא הצביע על דירת הוריו של יונתן. ברחוב אחר הראה לי מסעדה עממית קטנה שהוא עם כמה מחבריו נוהגים לאכול בה. לדבריו המסעדה טובה וזולה. מאחר שהייתה שעת צהריים, הצעתי שניכנס ונסעד. לקראת סוף הארוחה נראתה מהומה ברחוב והמוני אדם רצו במעלה הרחוב, הסועדים והעובדים יצאו לצפות במתרחש ואנחנו בעקבותיהם. היבחנו בג'פ שהמון אדם הקיף אותנו, ארבעת נוסעיו זינקו ממנו ואחד נורו וחוסלו. ילדה כבת 14 ניגשה לאחד מהם, יריו בראשו, ודם ניגר מפצע הירי ובעטה וחזרה ובעטה בראש המדמם. הג'פ הוצת והקהל עמד וצפה במחזה. הנרצחים היו ערבים, שלטענת אחד הצופים באו לפגע באיזור.

תוך שאנו מביטים במתרחש ובג'פ הבווער, הצביע ג'ילבר על גבר ואישה שעמדו כ-10 מ' מאיתנו ואמר: אלה הוריו של אבנר. פניתי אליהם ומסרתי ד"ש ממנו. האישה פרצה

ארצה. הוא סיפר לי על פעילותו תחת אילוצי המלחמה והראה לי את מחברותיו המסודרות להפליא ובהן פרוט מערכי שעורים. אחרי ששוחחתי עם חניכיו היה ברור לי שהבחור עבד כהלכה.

יונתן ואבנר

למחרת החלטתי ללכת מוקדם ככל האפשר לבית הוריו של יונתן, מקום שג'לבר הראה לי. הטלפון בביתם לא תיפקד ולא יכולתי להודיע מראש על בואי. תחילה הם חששו לפתוח את הדלת, אך שמחו לקבל אותי אחרי שדיווחתי להם על יונתן. השיחה התנהלה ברוח דומה לזו שקיימתי עם הוריו של אבנר. שני ההורים פרצו בבכי פעם אחר פעם במהלך השיחה. לדבריהם במצב השורר בעיר הם כבר אינם יכולים לעבוד ועל פי התקדמות הערבים בהשתלטות על השכונה, הם יאלצו לעזוב את ביתם תוך ימים. הם אוכלים את הסכונותיהם וחוששים לחייהם. איזור המגורים שלהם מסוכן ולעיתים קרובות הם מסתגרים בבית ואינם מעיזים לצאת לרחוב מחשש לחייהם. לא פעם נתקעו אצל קרובים או חברים עקב חסימות בדרך לביתם. בגלל קרבת הבית לאיזור הערבי, המתפשט והולך, הם רוצים להתרחק משם אם ימצאו דיוור חלופי. לדבריהם, הצבא מאבטח את פנוי דיירי הרחוב, אך אינו עושה די לעצירת התקדמות הערבים. הם עצמם ציונים בלב ונפש והיו רוצים לעלות ארצה, אך ללא סיועו של יונתן הם לא יוכלו להסתדר בארץ. צרפת טרם הסדירה את עניין הפיצויים לפליטי אלג'יריה ועד שזה יוסדר לא יוכלו להסתדר בצרפת. לכן הם תקועים באורן למרות הסכנות. הצרה, שתוך זמן קצר יאלצו לעזוב את ביתם ולהיזרק אצל קרובים שיהיו מוכנים לקבל אותם. הם התחננו שאעשה ככל יכולתי כדי לסייע בהוצאתם מהתופת של אורן.

בעקבות שיחות אלה עם הורי יונתן והורי אבנר ולאור הסכנה הממשית לחייהם באיזורים שבהם הם נמצאים, החלטתי לכתוב מיידית לשני הצעירים בארץ ולהבהיר להם את המצב. כתבתי שלדעתי יהיה עליהם לעזוב את הקורס ולסייע להוריהם להקלט בארץ, עדיף שיקלטו בקיבוץ שאליו הם מיועדים, אך אם הקיבוץ יסרב לקבל את ההורים בשל גילם, מוטב שילכו העירה ובלבד שיחלצו את משפחותיהם מהסכנה שבה הן נמצאות.

מספר ימים אחרי שהמכתב הגיע ליעדו קיבלתי מברק זועם מבומה בפריס – לא נשלחת ליצור היסטריה הוא כתב לי, משימתך היא אחרת.... מייד השבתי במברק – אינני היסטרי, אני משקף את המצב כהווייתו. הצלת נפשות תהיה בראש מעייני ואם הנסיבות יחייבו, גם על חשבון הקיבוץ. אם סדר עדיפות זה אינו מקובל עליך אני מוכן לפנות מייד את מקומי. בומה מיהר להגיב במברק וטען שהיוזמות החריגות שהעליתי צריכות להתברר בתנועה ולא ישירות עם הנערים עצמם. מאוחר יותר הסתבר לי ששני הצעירים לא רצו בשיבוש תוכניותיהם ולא היו מעוניינים

בבכי והחלה בתיאור מצוקתם. הצביעה על הג'יפ הבווער וההרוגים שבקרבתו ואמרה: ראה באיזו מציאות אנו חיים, זהו מחזה יום יומי. כמה אפשר להמשיך כך? סיפרה שהם נאלצו לפני מספר ימים לעזוב את ביתם משום שהאזור הפך למסוכן מדי. הם מתגוררים אצל אחותה וזה מעיק על שתי המשפחות. מצב זה אינו יכול להוות פיתרון לטווח ארוך, אם בכלל אפשר לחשוב על טווח ארוך. זה זמן מה שהם אינם עובדים וחוששים מאד מהבאות. הם היו רוצים לעלות ארצה, אך בהיותם מבוגרים ומטופלים בילדה בת 14, אינם מאמינים שיוכלו להסתדר בארץ, ללא ידיעת עברית וללא עזרתו של אבנר. הם יהיו מוכנים להתיישב בכל מקום, בקיבוץ או בעיר, בתנאי שאבנר יסייע. האב לא פחות מזועזע מאשתו חיזק את דבריה. הוא לא נראה בריא והיה חיוור ושפוף. שאל מה יוכל לעשות בארץ. השבתי שאם יש לו הון כלשהו יוכל לפתוח עסק מסחרי זעיר דוגמת זה שיש לו באורן, אך אם הוא חסר אמצעים וירצה לעסוק בעבודה משרדית, יהיה עליו ללמוד תחילה עברית, סביר יותר שיאלץ לקבל על עצמו תעסוקה בעבודות פיזיות קלות. נפרדנו וחזרנו למסעדה, שילמנו וחזרנו למשרד.

ביקשתי להפגש בדחיפות עם הלן כדי לסגור את עניין שכירת החדר. היא התנצלה ואמרה שהחדר עדיין אינו מוכן. הבטיחה להכינו למחרת. להפתעתי נקבה בשכר דירה גבוה בהרבה ממה שנמסר לי כסביר, כשהבעתי את תמיהתי לגובהו, הבטיחה שזה יכלול גם את נקוי החדר, כביסה וגהוץ וכן שמדי פעם אוכל להצטרף אליהם לארוחת בוקר קלה ולתה מנחה. יש לה עוזרת ערבית ותוספת הכביסה שלי לא תהווה נטל כבד מדי בשבילה. נאלצתי לחזור למלון ללילה נוסף, הפעם מרוב עייפות הצלחתי לישון מעט.

למחרת חזרתי להלן והסתבר לי שהיא שינתה את דעתה – היא עדיין צריכה לחשוב על כל העניין. כנראה שבמחשבה שניה לא רצתה באדם זר בבית, אך כדי לצאת איכשהו מהצעתה, אמרה לי ששכר הדירה שנקבה בו נמוך מדי. הבנתי שחתונה מוצלחת לא תצא לי מהשותפות אתה ועדיף שאנסה את מזלי במקום אחר. מישהו המליץ לי על מדאם בנישו אלמנה יהודייה כבת 60 שהתגוררה לבדה בדירה בת 4 חדרים, ממוקמת במעגל האחורי הסובב את הכיכר הראשית של מרכז העיר – Place des Victoires (כיכר הניצחונות), כ-10 דקות הליכה מקן תנועת הבונים וכ-15 דקות ממשרדי הסוכנות. החדר שהוצע לי פנה לחצר אחורית זעירה ובעצם לארובת אוורור שריחות ביטול עלו ממנה. למרות האוורור הגרוע החלטתי לשכור את החדר בשל המיקום הנוח ודמי השכירות, שהיו נמוכים בהרבה מאלה שדרשה הלן.

בערב נפגשתי עם חברי תנועת הבונים, כעשרים נערים ונערות, גילאי 15-18 רובם היו במצב רוח מרומם ושמחו מאוד לקראתי. סיכומנו שנקיים פעילות יומית בשעות אחר הצהרים, ככל שהתנאים יאפשרו. למחרת הלכתי לפגוש את כרמי, שליח תנועת דרור, שעמד לסיים את תפקידו ולחזור

קונצרט הסירים

שבועות מספר לאחר שיחות נפש אלה עם מדאם בנישו הודיע דה גול על כוונתו לשאת נאום מדיני לאומה. בתגובה הכריזו המתיישבים על קונצרט סירים לשעת הנאום. הם ירעישו עולמות בדפיקות ובצעקות *Algerie Francaise* למשך כל הנאום. מרכז הקונצרט באורן יהיה ב-Place des Victoires הסמוכה לדירתה של מדאם בנישו. חשבתיה שיהיה משעשע להצטרף להמון בכיכר, אך מדאם בנישו ביקשה שאשאר בדירה ואדפוק על הסירים ליד החלונות כדי שהשכנים יראו שאני שותף להם ולא חלילה תומך, במדיניות דה גול. גם היא וגם אני עלולים לשלם בחיינו אם יועלה חשד נגדנו. היא גם לא הסכימה שאאזין לשידור ברדיו

לקלוט את הוריהם בארץ. הם הציגו בפני אנשי התנועה תמונה מרגיעה, רחוקה מהמציאות כדי להמשיך במסלול שהתחילו בו. בתמימותי לא האמנתי שצעירים מסוגם, שיועדו למשימות הדרכה ציונית, מסוגלים כך להתעלם מהסכנה למשפחותיהם. אולם נוכחתי מאוחר יותר שהדבר לא רק אפשרי אלא גם נפוץ בקרב צעירים לא מעטים.

מדאם בנישו

מדאם בנישו הייתה אישה אינטליגנטית ופטרטנית. התאלמנה לפני שנים והתקיימה מהכנסה דלה של הביטוח הלאומי ומאכילת חסכוניתיה. בנה היחיד היה קצין משטרה באחת מערי השדה, נשוי ואב לתינוקת בת שנה. כאב לה

בית הכנסת הגדול באורן - אלג'יריה (מתוך אתר אינטרנט *Synagogue Juif Oran*)

של נאום דה גול, אויבם המוצהר של המתיישבים (*Pieds noirs* - רגליים שחורות) שמא זה יגיע לאוזנם של השכנים. ממילא הניחה שלא אצליח להאזין לנאום בגלל הפרעה המתוכננת לשידור על ידי ה-OAS. כשהתחיל הקונצרט לקחתי שני מכסי סירים גדולים ובעוצמה דפקתי בהם והצטרפתי למקהלת הצעקות "*Algerie Francaise*". עברתי מחלון לחלון כדי שהשכנים מכל הצדדים יבחינו בהשתתפותי. לאחר זמן ירדו השכנים להילולה המרכזית בכיכר ואני שמחתי להצטרף אליהם. ההמון היה עליז ומשולהב והאווירה הייתה מחשמלת. במקהלה קצבית ובדפיקות על כל מה שיכול להפיק רעש - *Francaise Algerie, Francaise Algerie*. נהגי המכוניות בשולי הכיכר ובדרכי הגישה אליה צפרו והנוסעים דפקו על דפנות המכוניות והאוטובוסים בקצב

מאד, שכלתה לא חיבבה אותה והרחיקה את בנה ממנה. בשיחותיה אתי רצתה בעיקר לשמוע את דעתי על המצב. הבהרתי שאף על פי שאלג'יריה נחשבת למחוז צרפתי בעל ייצוג בפרלמנט, צרפת תיסוג מאלג'יריה ולעולם לא תסכים לאזרח עשרה מיליון ערבים שהיא בזה לתרבותם. להתנגדות המתיישבים לנסיגה אין שחר. במוקדם או במאוחר, יהיה עליה לעזוב את אורן ולנסוע למקום שבנה יתיישב בו, בגפה ובגילה לא תוכל להסתדר בכוחות עצמה לא בצרפת ולא בארץ. עליה להיצמד לבנה וללכת אתו. היא הודתה שלא חשבה אחרת.

הקריאות. אי אפשר היה שלא להשתלח עם הקהל העצום שבכל ליבו שאף לגרום לתפנית במדיניותו של דה גול. בתום הנאום, התפזרו האנשים, נרעשים מעוצמת המפגן ומודאגים מהבאות. חזרתי לחדרי מתקשה להרדם.

המצב בעיר

עם גבור הלחימה וככל שגברו הרציחות ההדדיות גברה ההפרדה בין שני העמים. בעיר שלט תוהו ובוהו והפעילות הכלכלית הצטמקה למתן שרותים מינימאליים לאוכלוסיה. מפעלי התעשייה שותקו ונסגרו בהעדר הפועלים הערבים. לא עבר יום שבו לא נתקלתי ברצח בשעת ביצועו או בגופות שרועות על הכביש. חוליות הרוצחים (Les tueurs) של ה-OAS חיסלו בלי ברורים מיותרים כל ערבי שנקרא בדרכם, או שידעו על מקום הימצאו, חיסלו גם את החשודים כערבים וגם את המתנגדים לפעולות ה-OAS. הרציחות בוצעו ברחוב, במשרד ובכל מקום שהחשוד אותר, לרוב בירייה בעורף או בראש. על גופות הנרצחים מקרב המתנגדים ל-OAS הונח שלט - "בוגד". את הגופות השאירו שעות רבות ברחוב, למען יראו ויראו.

חנויות ועסקים פוצצו על ימין ועל שמאל, גם ללא אזהרה מוקדמת, אם משום שהבעלים לא שילמו את הנדרש מהם, או משום שלא הזדהו עם מטרת ה-OAS ואף בשל הלשנה חסרת בסיס של יריב או מתחרה עסקי. לעיתים פורסמו נימוקים על דף נייר שהוצמד לקיר העסק שפוצץ וכשאלה לא פורסמו, הציבור חשש מהצגת שאלות. כל התעניינות בכשרות פעולות ה-OAS עלולה הייתה לעלות בחיים. פיצוץ החנויות פגעו גם בעוברי אורח תמימים. הייתה תחושה של טרוף טוטלי. בימים הראשונים לשהותי נרצח עורך הדין הערבי במשרדו שמעל משרדי הסוכנות. כעבור יום תלמידים ערבים שלמדו עם צרפתים בבית ספר במעלה הרחוב של משרדי הסוכנות, נרצחו על ידי חבריהם. מן החלון במשרד ראינו את מרדף התלמידים ואת הלינץ' באלה שלא הצליחו להימלט. אירועים מסוג זה חזרו ונשנו יום יום עד שהושלמה ההפרדה בין שתי הקהילות.

המצב היה חמור יותר בערי השדה ונסיגת המתיישבים והצבא מפנים המדינה התרחבה והלכה. שום דרך ושום נסיעה לא היו בטוחות. בעיר גברה פעילות מחתרת המתיישבים ומדי פעם הקימו בריקאדות לחסימת רחובות תוך שימוש באמצעים שונים ומשונים, כדי להקשות על תנועות הצבא. לרוב הסתפקו בהעמדת שורות מכוניות לרוחב הכביש. אולם, חסימות פשוטות אלה, לא הפריעו ממש לתנועות הצבא. הטנקים רמסו ומעכו את כלי הרכב החוסמים. אם הועמדו אוטובוסים, הם הוזזו בנגיחות.

מאחר שהנמל היה בשליטה צרפתית הוגבלה האספקה מהנמל לשכונות הערביות ולעיתים אף נמנעה. מצוקתם הכלכלית של הערבים הייתה חמורה כל כך שאתר האשפה של אורן שרץ ילדים ומבוגרים שאספו שאריות מזון. רבים אחרים הסתכנו וחדרו בשעות החשיכה לשולי השכונות

הצרפתיות כדי למצוא לעצמם מזון כלשהו בפחי הזבל הביתיים. אחרים פרצו לבתים רצחו ושדדו. כך נרצחה באכזריות עוזרת בית יהודיה שגופתה בותרה.

בוקר אחד, לאחר ביקור אצל משפחה יהודית בקרבת איזור ההפקר, ראיתי ערבי זקן, עלוב, עור ועצמות, מחטט בתוך פח אשפה, לפתע יצא בחור צעיר מאחת הדירות וירה בערבי הזקן שישה כדורים. האומלל נפל ומת בתוך האשפה. ערבים תמימים שחזרו הביתה מצרפת, מבלי שידעו על המציאות בעיר, עברו לתומם דרך שכונות צרפתיות וחוסלו ללא רחמים. גופותיהם ומטענם הושארו ברחוב במשך יום תמים. חילופי האש היו יום יומיים ולעיתים נשמעו ללא הפסק במשך שעות, בסביבה הקרובה או פחות קרבה. לא הייתה לנו דרך לדעת היכן הלחימה מתרחשת ומי הנלחמים. כל שאלה עלולה הייתה להיות מיותרת. חיינו מפי השמועות, בין שהיו מוכוונות על ידי ה-OAS ובין שנוצרו יש מאין, כמשאלות לב, כדי לייצר תקווה. הן עברו מפה לאוזן. מעניין היה לעקוב כיצד שמועה, אופטימית ומוכוונת, מתנפחת ומעודדת את הציבור שהיה צמא להיאחז בכל תקווה, חסרת שחר ככל שתהיה. משצפה האמת גבר הדכדוך, אך איש לא העז לבטאו בגלוי, פן יואשם בפגיעה בנחישות הלחימה. הצורך בהפצת שמועה אופטימית חדשה עלה מיד אחרי שהקודמת התבררה כשקרית. כך, כשהגנרל דה גול הרחיק את לגיון הזרים לסהרה עקב הזדהות חלק מקציניו עם ה-OAS, צצה מיד הפרשנות שהירידה לסהרה הייתה יזומה על ידי פיקוד הלגיון לשם התארגנות להתקפה מוחצת נגד ה-FLN. משהתמהמה ההתקפה הומצאה שמועה חדשה.

המציאות הדמיונית של המתיישבים

העלמות העובדים הערבים מהאזורים הצרפתיים הקשתה מאד על הפעילות הכלכלית - אחרי פועלי התעשייה, נעלמו גם עובדי השרותים, המסעדות ובתי הקפה, נהגי האוטובוסים ונהגי המוניות, עוזרות הבית והמטפלות. קשה במיוחד הייתה היעדרותם של עובדי התברואה. האשפה ברחובות נערמה והלכה וברחובות רבים נצברה והקשתה על תנועת הרכב. שוק המזון נחסם כמעט כליל ובאין פינוי, הבעירו את ערמות הפסולת והצחנה עלתה השמימה. לאחר זמן, התעשתו הרשויות והציבור התבקש להתנדב לאסוף האשפה. בימים הראשונים ההתנדבות הייתה המונית ועליזה. בתום יום העבודה נערך מצעד משאיות האשפה לעידוד האוכלוסייה. לאורך ציר המסע עמד קהל מריע, אשר יחד עם המתנדבים שעל המשאיות דפקו וצעקו בהתלהבות סוחפת "Algerie Francaise". אולם, כבר אחרי מספר ימים, פחתה ההתנדבות והעירייה החלה בגיוס עובדי תברואה מקרב המתיישבים המובטלים. לא היה בכך תחליף מלא להיעדרות הערבים ובלית ברירה נמשכה שריפת האשפה, שלא נאספה.

מדי יום התפרסמה בעיתונים המקומיים רשימת אימים של נעדרים/חטופים. איש לא ידע בוודאות מה עלה בגורלם של אותם אנשים, אולם על פי השמועות, חטופים אלה נועדו ל"תרום" דם לפצועי הערבים. מאחר שהצרכים היו רבים, שאבו מ"תורמים" אלה את דמם עד תום. כנראה שהייתה מידה של אמת בשמועות אלה שכן הן הוכחו במספר מקרים. הרשימה היומית של הנעדרים לא הייתה קצרה. היקף פעולות האיבה ואכזריותם גברו והלכו מדי יום. במקרה אחד פוצצה מכונית תופת בתוך בית סוהר שבו היו כלואים אנשי ה-FLN. בפיצוץ נהרגו ונשרפו חיים למעלה ממאה אסירים ונפצעו כ-400. סיפרו על אנשי OAS שנעצרו על ידי הצבא ושחררו במכוון באזורים ערביים כדי שיעשה בהם שפטים. זו הייתה הוצאה להורג מבלי להתלכלך בביצועה בפועל. ליד שער בית הספר הסמוך למקום מגורי ניסתה בחורה ערביה בלבוש אירופאי להניח פצצה בעת יציאת הילדים. לרוע מזלה הפצצה לא כוונה כהלכה, התפוצצה לפני יציאת הילדים וחסילה את המחבלת עצמה ולא את הילדים.

הפחד גבר והלך ככל שהחריפה המלחמה וברחובות חוליות המחסלים שהסתובבו בכל פינה הטילו את אימתן על הציבור. המחסלים לא בדקו בציניות, כל מי שנראה או נחשד כערבי חוסל במקום, לרוב ביריה בעורף. גם ההולך התמים ברחוב היה צריך לגייס את כל חושיו כדי לא לחשוף את עורפו לאקדוחן נמהר. ערבי כונה raton (עכברוש) וטבח ערבים רבים נקרא ratonnade עכברושיאדה, על משקל אולימפיאדה.

בעיני המתיישבים באותה עת, ישראל הייתה למודל ראוי לחיקוי במלחמתה המוצלחת בערבים. אף סיפרו על קומנדו ישראלי שסייע ל-OAS. האמת הייתה אחרת וכנראה התבססה על חוליות יהודיות שפעלו במסגרת ה-OAS.

עוצר, מעצרים וגאז מדמיע

יחידות הצבא שלא אכפו בעילות את מדיניות דה גול לנסיגה מאלג'יריה החולפו ביחידות נאמנות. עוצר למשך ימים הוטל מדי פעם על שכונות שלמות לשם ביצוע חיפושים של מצבורי נשק ומבוקשים. אך אספקת הנשק למחתרת על ידי משתפי פעולה מתוך הצבא נמשכה ולא נראה היה שמחתרת ה-OAS סבלה ממחסור בנשק. החיפושים נערכו מבית לבית, מדירה לדירה, פינה אחרי פינה. כשהוטל עוצר על שכונתנו ונערך חיפוש בדירתנו, נעצרתי והובלתי על ידי חוליית חיילים ברובים דרוכים למקום ריכוז. שעות רבות המתנתי, צמא ורעב, עד שהגיע תורי להיחקר. לפנות ערב שוחררתי ושולחתי לביתי. העוצר, שנמשך לעיתים ימים, היה מלווה בנייתוק החשמל והגז ובכך העיק מאד עלינו. בעוד שבשעות האור יכולתי להעסיק את עצמי לפחות בקריאה, בשעות החשכה הבידור היחיד היה שיחות עם בעלת הבית.

לזהבי, חבר גניגר, היה אח באורן, בעל מפעל טכסטיל גדול שהעסיק מאות ערבים. הקשר בין שני האחים לא היה שוטף ובידי זהבי הייתה רק כתובת המפעל ולא כתובת דירת מגוריו של האח. גם לא היה בידו מידע עדכני כלשהו על מעשי אחיו, או על דרך חלופית לקשר אתו מלבד כתובת המפעל. לי היה עניין רב לפגוש את האח, הן כמי שיוכל להעשיר אותי במידע על הנעשה בעיר והן כעולה פוטנציאלי. משום כך הלכתי פעם אחר פעם לאזור התעשייה השומם, בתקווה לפגוש אותו במפעל. לצערי בכל ביקור נתקלתי במפעל סגור ללא סימני פעילות, לא בתוכו ולא במפעלים שבסביבתו. היה לי מובן מאליו שבהעדר העובדים הערבים, המפעל יהיה סגור, אך הנחתי שבעל הבית יגיע מפעם לפעם להציץ על המפעל כדי לעמוד על מצבו. משום כך הלכתי שוב ושוב בשעות שונות בתקווה שאפגוש את האח. יום אחד התרחש הנס ובדיוק בשעה שהגעתי אדם כבן 60 נעל את שער המפעל. לשמחתי ולשמחתו היה זה אחיו של זהבי. נסענו יחד לביתו, ששכן בקרבת חוף הים, וסעדנו עם אשתו ובנותיו. התפתחה ידידות בינינו ונהנינו מאד להיפגש לעיתים קרובות, לשתות כוסית, לסעוד כהלכה ולהחליף דעות על המתרחש. הוא וחתנו היו מקושרים היטב בסביבה העסקית ומהם שמעתי את המידע המהימן ביותר על הלכי הרוח בקרב המתיישבים.

חסימת דרכי היציאה והתקשורת החיצונית

נסיגת הצבא מפנים המדינה הותירה את אורן כמובלעת צרפתית קטנה, שרבים ציפו שהנסיגה תיעצר סביבה, בהיות רוב אוכלוסייתה צרפתית. רבים נאחזו בתקווה שמובלעת אורן תישאר תחת שלטון צרפתי בעוד אחרים התייאשו וביקשו לעזוב. ה-OAS ניסה למנוע את הנטישה, פעל לחסימת דרכי היציאה ודרש שכל משרדי הנסיעות, משרדי חברות התעופה וחברות הספנות יסגרו. משרד שלא ציית פוצץ ולעיתים בעליו נרצח. אף היו ניסיונות לחסום את דרכי הגישה לנמל ולנמל התעופה וכמובן היו התנקשויות ב"עריקים" שביקשו לצאת. דיכאון נורא השתרר בקרב אלה שרצו לברוח ולא ראו תוחלת בהמשך הטבח ההדדי. תחנות הטלוויזיה והרדיו שהופעלו בידי השלטון הגוליסטי פוצצו. לזמן מה ניתן היה לקלוט את שידורי ה-OAS המחתרתיים, אך גם אלה הופרעו ונחסמו. העיתונות המקומית הפכה לשופר המחתרת וקריאת עיתונות החוץ הייתה כרוכה בסכנת נפשות. הוזהרתי באופן חברי על ידי בעל הקיוסק השכן שלא לקנות יותר את עיתון Le Monde מחשש שיבולע לי. קנייתו הותרה למורשים בלבד. ויתרתי כמובן על המידע הבלתי תלוי שהעיתון סיפק ונאלצתי להסתפק במידע ממכרים, משמועות, ומהמידע המוכוון שהופץ באמצעות העיתונות המקומית.

מאחר שמצבים אלה חזרו ונשנו נדרשו התושבים להחזיק מלאי מזון למקרי חרום ממושכים. לא חסכתי בהחזקת מלאי מזון שאינו דורש קירור, בישול או חימום. אך לא היה טעם בהחזקת מזון טרי שמחייב קירור או בישול. התענוג במנוחה המאולצת, מסוגר בד' אמות הדירה היה מפוקפק. תפריט האוכל המשומר שחזר על עצמו פעם אחרי פעם, ללא חימום וללא ירקות ופירות טריים, השפיע עלי לרעה וסבלתי מכאבי בטן בלתי מוסברים. הרופא אבחן דלקת מעיים ומחסור בברזל. הטיפול שהוא רשם לי כלל סטייקים מבשר סוס. אך נרתעתי מאכילתם, ללא קשר לשאלת הכשרות, כי בדומה לתחושת בעת עבודתי בצאן כשלא נגעתי בבשר כבש, לא הייתי מסוגל לאכול את בשרו של בעל חיים נחמד ונאמן זה. היה זה בעיני מעין קניבליזם. ההפגנות ב-Place des Victoires התרבו ופוזרו בגז מדמיע שחדר לדירתה של מדאם בנישו, למרות שאטמנו ככל יכולתנו את החלונות. הגז מצא את הסדקים וחדר לדירה. קשה היה לנשום והעיניים צרבו כאלו נדקרו בסיכות. יום אחד הגיע במפתיע בנה של מדאם בנישו עם אשתו ובתו התינוקת. הוא נמלט מהעיירה שבה שרת לאחר שנודע לו שאנשי ה-OAS מתכוונים לחסלו משום שלא סר למרותם. תכנן להימלט לצרפת, לאחר שישלים את סידורי הנסיעה. לאמו הבהיר שהוא לא יוכל לקחת אותה אתו. הבטיח לדאוג לה לאחר שיסתדר בצרפת. האמא מזועזעת עד עומק נשמתה פנתה אלי בעת שהוא נעדר מהבית ושאלה מה לעשות. עליך להיצמד אליו ולא לוותר, השבתי. היה ברור לי שלא תוכל להסתדר בכוחות עצמה. כשלמחרת בארוחת הבוקר היא הודיעה לבנה שהיא תצטרף אליו ולא תרפה, הוא צרח: אין לי איפה להיות, מה אעשה ברך? מה שתעשה עם עצמך השיבה. יתכן שאצטרך ללון ברחוב הוא צווח. אהיה אתך בכל מקום, ענתה האם. כך נמשכו צעקותיו חרף החשש מפני תגובת השכנים. ממני דרש שלא אתערב בעניינים שבינו לבין אמו. למרות זאת עודדתי אותה להמשיך בלחץ עליו ועל אשתו. היוכחים נמשכו מספר ימים עד שהבין שלא תהיה לו ברירה והוא יאלץ לדאוג לאמו כפי שהוא דואג לאשתו ולבתו. כשהגיע היום והושלמו סידורי הנסיעה של המשפחה, העדיפה האלמנה לנעול את הדירה ולא הציעה לי להוסיף לגור בה, כי למרות הכל האמינה שעוד תחזור.

מעבר לדירת מדאם בנאמו

מצאתי בלי קושי חדר חלופי, הפעם אצל אלמנה יהודיה ערירית, מדאם בנאמו. בניגוד לדירתה הצנועה של מדאם בנישו, דירתה של מדאם בנאמו הייתה מרווחת ומאווררת היטב. הדירה הייתה מרוחקת כ-700 מטר במורד הרחוב היורד מכיכר הניצחונות, נראה היה לי שזכיתי במציאה. מהחדר שהקצתה לי ניבט נוף טבעי יפה של גבעה שבראשה במרחק כשלוש מאות מטרים נישא כארמון לבן, בנין מינהל המחוז. מן הצד השני, בתחתית הגבעה היה בית ספר תיכון. המקום נראה לי מבטיח ושקט, נעדר

מקום להפגנות וללא גאז מדמיע. מדאם בנאמו הייתה פחות אינטליגנטית מקודמתה והרבה פחות מעניינת. אהבה מאד לדבר על אהבת בעלה אליה. היא הייתה אמידה למדי והתקיימה מהשכרת 18 דירות שהותיר לה בעלה. לרוע מזלה כל הדירות היו בערי שדה שנשלטו כבר על ידי הערבים. איש מהדיירים לא שילם שכר דירה ובתשובה לדרישותיה לתשלום, כתבו לה הדיירים מכתבי נאצה וטענו כי הדירות הן שלהם בדיון, שהם הבעלים החוקיים והיא היא שצריכה לפצותם על שנות הניצול והגזל. כל מכתב היה מרתיח אותה והייתה נרעשת במשך שעות. הייתה בטוחה שיגיע יום והיא תגבה מהם גם קנסות פיגורים. היא נהגה לבקש את עזרתי בכתיבת תשובות לאותם מכתבים. שמחתי לעודד אותה במכתבים מאיימים שהשתעשעתי בניסוחם בימי העוצר הרבים שנאלצנו לבלות מסוגרים בדירה.

בניגוד למדאם בנישו הריאליסטית, שהבינה היטב את המתרחש והסיקה שעליה להימלט, חיתה מדאם בנאמו באשליות וכלל לא תפשה את חומרת המצב. היא תמכה בכל נפשה ומאודה במאבק ה-OAS והייתה בטוחה שתוך זמן קצר צרפת תתעשת ותחזיר לעצמה את השליטה על אלג'יריה. לא היה לה צל של ספק בכך, כי מיהן כנופיות הערבים הפושעים האלה מול צרפת האדירה. כששידורי ה-OAS היו מסתיימים בשירת המרסייז (ההמנון הצרפתי) הייתה נעמדת דום בסלון ומצטרפת לשירה בהתלהבות. חודשים נמשכה התלהבותה למרות שבשטח ההתדרדרות הייתה מהירה. היא סרבה להעלות בדעתה אפשרות של עזיבה, ולו זמנית עד יעבור זעם. היא האמינה לכל שמועה שהפיצו ראשי ה-OAS למרות שכל בר דעת יכול היה להבחין באובדן העשתונות של מנהיגות המתיישבים הלוחמת. מדאם בנאמו לא הטילה ספק בניצחון שבוא יבוא. כך למשל כשלגיון הזרים הורד למדבר הסהרה, היא שמחה מאד על כך, כי האמינה שהלגיון המפואר יתארגן במהירות ויעלה מן המדבר וישליט מחדש את צרפת על אלג'יריה.

בטחונה העצמי החל להתערער כאשר בית הספר התיכון שבמורד הרחוב נתפס על ידי הצבא הנאמן לדה גול ומדי ערב הוא הותקף על ידי אנשי ה-OAS בדרכים שונות ומשונות. במקביל הותקף גם בניין ממשל המחוז ודירתנו נמצאה תחת אש צולבת שהצבא השיב מתוך שני המוסדות המותקפים. בשעות אלה של חילופי האש היה עלינו לעזוב את החדרים החשופים ולחסות בחדר האחורי הקטן ששימש אותנו כממ"ד. ההתקפות בוצעו ערב ערב ואנו נאלצנו לבלות יחד בחדרון הקטן. מספר פעמים דירדו חביות נפץ במורד הרחוב לכיוון בית הספר. הפיצוצים הרעידו את הקירות והרעש היה בעוצמה גדולה כל כך עד שהיא חששה פן הבית עצמו יתמוטט. למזלנו ה-OAS זנח אמצעי זה משהוצבו מכשולים ברחוב וחביות הנפץ בהיתקלם במכשולים עלולות היו לחסל את הבתים הסמוכים ולא את

אחת הבחורות המקומיות שידעה עברית. הבחורה עמדה לעלות ארצה עם משפחתה בת 6 הנפשות ולהתמקם ליד קרובי משפחה שהקדימו לעלות. כחניכה ממושמת של השומר הצעיר נענתה לצו התנועה והסכימה לדחות את העליה ארצה במספר חודשים. התנגדתי לעיכוב והחלטתי להעלות את העניין בפני אריה, נציג הסוכנות. טענתי שאי אפשר לדעת מה ילד יום. סכנת החיים היא ממשית והעולים המיועדים עלולים להיפגע, לשנות את דעתם. אריה, איש מפ"מ, הצדיק את מאיר, איש השומר הצעיר, שכן גם לדעתו עיכוב זה בעליית משפחה אחת עשוי לסייע בהעלאת רבות אחרות. הוא העריך שהעיכוב לא ימשך למעלה מחצי שנה, עד שמאיר ישלם על הצרפתית. בעיניהם עיכוב בחצי שנה לא היה מהותי. רתחתי, אך חייב הייתי להשלים עם ההחלטה, שכן העלאת הנושא ישירות בפני מחלקת העליה בארץ לא הייתה מביאה לשינוי לאור עמדתו של הנציג הבכיר שלה בשטח. גם לא רציתי לפגוע במאיר שהיה באמת ובתמים חדור ערכים ושאיף בכל מאודו לקדם את מטרות שליחותו.

בפועל דרכי היציאה נחסמו זמן קצר לאחר הגעתו, המלחמה החמירה מאד ולא ניתן היה לקיים פעילות תנועתית סדירה. מאיר לא הצליח לרכז יותר מ-10 נערים בתנועתו משום שבתנאים ששררו בעיירה שבה הוא פעל לא ניתן היה לעשות יותר. הקהילה היהודית הצטמצמה והלכה והייתה זעירה. מצוקתה הייתה גדולה אף מזו שבאורן. מאיר לא התאים לשליחותו על אף רצונו הכן ומאמצי העשייה שלו. אינני יודע מה עלה בסופו של דבר בגורל המשפחה שעלייתה עוכבה ובהחלט יתכן שהמשפחה פנתה בסופו של דבר לצרפת ולא לישראל בגלל תנאי הסיוע בקליטה והפיצויים הנדיבים ששולמו על אבדן הרכוש, תנאים טובים בהרבה מתנאי הקליטה בישראל.

התגבורת המיותרת

מבלי שנועצו בנו, השליחים באורן, החליטה הנהלת הסוכנות לתגבר אותנו באדם נוסף כדי לסייע בהוצאת היהודים בעת שבפועל יכולת הפעולה כבר הייתה כמעט אפסית. גם השליח המוצלח ביותר לא יכול היה להועיל כשדרכי היציאה היו חסומות על ידי ה-OAS. השליח החדש, יוצא מצרים, אמנם שלט היטב בצרפתית, אך עורו היה כ"כ כהה שהוא נראה כמו סודני. היה זה נס שהצליח להגיע למשרדי הסוכנות ולא חוסל בדרך משדה התעופה. לא היה לו שום סיכוי לשרוד ברחוב עם מראהו הכהה. תוך זמן קצר היו מחסלים אותו מבלי לבדוק את זהותו האמיתית. משום כך מיד לאחר שהופיע ליווינו אותו חזרה לשדה התעופה כדי שיחזור כלעומת שבא.

תוך התעלמות מהדיווחים שלנו על התנאים בשטח, ושוב מבלי להיוועץ בנו, העריכה כנראה הנהלת הסוכנות שחוסר הביטחון יוצר הזדמנות טובה לפעולה ציונית בקרב

בית הספר. פעם אחרת חדרו דרך מערכת הביוב אל תוך משרדי המחוז וגרמו לאבדות ונזקים כבדים בתוך הבניין. רוחה של הגברת נשברה ממש כאשר פוצצה חנות בפינת הרחוב שמתחת לדירתה לאחר שהיא עצמה חלפה לידה ופנתה לרחוב הניצב. התמוטטותה הייתה מוחלטת כאשר מספר ימים אחרי כן ארע פיצוץ בסופרמרקט בעת שהיא שהתה בו. רק אז נעתרה להצעתי והסכימה שאסייע לה לצאת מאורן. מצבה הנפשי חייב יציאה מיידית וכבר למחרת היום זימנתי מונית והסעתי אותה השכם בבוקר לנמל, שהדרך אליו הייתה בטוחה יותר מזו שלשדה התעופה. היא ארזה לעצמה מזוודה והשאירה את הבית כמות שהוא. היא לא התנגדה שאמשיך לגור בדירה ובלבד שאסגור אותה כאשר אחליט להסתלק. את כלי הכסף היקרים ביקשה שאמסור לאחיניה. אינני יודע אם הוא הצליח להוציא אותם אתו כאשר הוא עצמו נמלט כעבור זמן קצר.

מאחר שידענו שהצבא מאפשר נסיעה לנמל בשעות הבוקר המוקדמות, לפני תום העוצר הלילי, הקדמנו לצאת ככל האפשר כדי להבטיח את כניסתה לנמל. למרות זאת, כבר בהגיענו, השתרך תור הכניסה לנמל לאורך קילומטרים. חששנו פן תאלץ לפנות ערב לחזור כלעומת שבאה, כפי שקורה מדי יום עקב התאמת הכניסה לנמל לכושר הנשיאה של האניות הזמינות. לשמחתנו החיילים שפטרו שם ושמו על הסדר בתור העריכו שכניסתה לנמל מובטחת. נפרדתי מהגברת וחזרתי העירה.

השליחים

אם לפני יציאתי לאורן לא היה לי ספק שימצאו מועמדים רבים לשליחות באלג'יריה, המציאות טפחה מהר על פני. בגלל העדר מועמדים מתאימים גויסו אנשים בעלי רצון טוב למרות שלא היו מסוגלים לתפקד בשטח בגלל אי ידיעת השפה הצרפתית או בגלל מראם החיצוני שהיה גורם בוודאות לרציחתם, בשל החשד שהם ערבים. באורן נתקלנו בשלושה מקרים כאלה.

מאיר, איש השומר הצעיר, לא ידע מילה צרפתית כשפגשתי אותו לראשונה בירושלים. לקראת סיום ההשתלמות ידיעתו הייתה עדיין אפסית. כיצד תפעל? שאלתי אותו. אל תדאג, אסתדר, אני כבר יודע 400 מילים, השיב. מאחר שהתרשמתי שאין לו מושג בצרפתית, ביקשתי שנספור את המילים המוכרות לו מתוך ספר הלימוד ששימש אותו. הספירה העלתה שאוצר המילים השימושי שלו לא הגיע אפילו ל-100 מילים וזאת כולל מילים ידועות לכל כמו *monsieur, mademoiselle, merci, cafe, the, sucre,* *oui, non, madame*.

כשהגיע לאורן זמן מה אחרי ונוכח שאינו מצליח לתפקד ללא סיוע של מתרגם, החליט לעכב את עלייתה ארצה של

כל דבר הצחיק אותנו. כשהוא הגיע לאורן הוא פרץ בצחוק למראה אורן המבוצרת שדמתה כל כך לבוין גראד. גם כשהיינו קרובים לחיסול הוא צחק. אך מה ששימח אותו יותר מכל הייתה צמיחת שיערה על ראשו הקרח. הוא נהג למרוח מדי יום תרופת פלא להצמחת שיער והיה בוחן כל הנצת שיערה בשטח הקרח. משהנצה פלומה קטנה היה קופץ משמחה, אף כי מעולם הפלומה לא הניבה שיערה ראוייה לשמה. בעבודה התנועתית יענקלה ואני שיתפנו פעולה וערכנו לעיתים אירועים משותפים. חלקנו יחד את צרותינו ואת שמחותינו ופעלנו לקידום היחסים בין חברי שתי התנועות.

נציג הסוכנות הבכיר

אריה היה איש משכיל, נבון, מיושב בדעתו ושלט בצרפתית על בוריה. הוא היה מבוגר מאתנו והיחיד שישב שם עם אשתו ובתו. את תפקידו מילא ביד אמונה. הסתדרנו מצויין ולא התעוררו מחלוקות בינינו, להוציא הגיבוי שנתן למאיר בעיכוב עלייתה ארצה של משפחת "המתורגמנית" של מאיר.

העבודה השוטפת

כעשרים צעירים נהגו להגיע לפעילות בקן הבונים, כולם מסביבתו הקרובה. רוב ההורים הגבילו את ילדיהם בנסיעות בתחבורה הציבורית, בגלל הסכנות שהיו כרוכות בה. פעלנו בקרב בני ה-19-15 שגילו עניין ביהדות, בציונות, בישראל ובקיבוץ, שהיו הדגשים של פעילותי. ניהלנו גם שיחות כלליות, שירה בציבור ומסיבות לרגל החגים שבהן השתתפו גם נערים אורחים. הכנו שתי הצגות מרשימות האחת לרגל יום השואה והשנייה לפורים. השחקנים הראשיים היו מצוינים והרשימו את הקהל. מסוכן מדי היה לעורר את נושא המלחמה באלג'יריה ובדרך כלל מנעתי מהתייחסות אליו במסגרת הפעילות התנועתית כדי שלא לעורר שדים מרובצם.

מעבר לעבודה עם הצעירים, נהגתי להיפגש לשיחות עם משפחות, ובמקביל גם פתחתי קורס ללימוד עברית, שהגיעו אליו אלה ששקלו עליה ארצה, נושא שחייב באותה עת טיפול בכפפות משי. שכן רובה של הקהילה הזדהה עם המאבק באלג'יריה צרפתית. חלקם אף ראו עצמם לוחמים נאמנים בצבא ה-OAS. קשה ביותר הייתה התקרית עם אחד הבחורים, חבר תנועת הבונים, שהחליט יום אחד להתגייס ל-OAS. יתכן שאפילו הפך לאחד מרוצחי הארגון שחיסלו את קרבנותיהם ברחובות. יום אחד הופיע במשרדי התנועה והזהיר אותי מפני עידוד היציאה מאורן. הוא דרש שאפסיק כל פעילות מוכוונת עליה. לא היה לי ספק שהוא עצמו יהיה מוכן ללחוץ על ההדק אם פעולתי תתפרש כעידוד עריקה על ידי ה-OAS. אירוע בלתי צפוי אחר התרחש עם יהודי טוב שהשקעתי בו רבות והערכתו שהוא ומשפחתו מבשילים לעליה, עד שברגע האמת הוא הבהיר שהוא מעריך את ישראל וחפץ ביקרה, אך אלג'יריה הצרפתית היא מולדתו ולמענה הוא ילחם.

הקהילה היהודית ושוב נשלח אדם לתגבר אותנו. וכך זמן קצר אחרי שהמצרי הוחזר ארצה הגיע רונן (?), חבר יגור, אמנם בעל חזות אירופאית למהדרין, אלא שהפעם, בדומה למאיר, לא ידע צרפתית. בלית ברירה, כשהגיע והלכנו אתו, יענקלה ואני, למשרדי הסוכנות דיברנו עברית ברחוב בניגוד למנהגנו ולאמצעי הזהירות המתחייבים. יוסי, כמאבטח, הלך עשרים מטר אחרינו. בעת ההליכה חשנו שזוג בחורים, רוצחי ה-OAS, עוקבים אחרינו. חששנו פן ישלף לפתע האקדח ויחסל אותנו. למזלנו הם לא מיהרו לשלוף ברחוב ורק כשנכנסנו לבניין הסוכנות האקדח נשלף והאקדוחן, בחור מגודל הורה לנו לרדת במדרגות אל המרתף. חששנו מפני חיסול שקט בתחתית המדרגות וביקשתי להציג לו את הדרכונים שלנו, אך הוא בשלו – רדו למטה. יענקלה ורונן ירדו שלוש מדרגות ואני תפסתי את בן זוגו של האקדוחן, שהיה בחור קטן קומה, רזה וחלש ממני. העמדתי אותו ביני לבין האקדח. ההאבקות נמשכה כ-20 שניות כשלמזלנו יוסי נכנס לבניין וצעק בצרפתית: עיצרו, אלו חברי. ביוסי אי אפשר היה לטעות, חזותו הייתה אירופאית מכובדת. רק אז, כשהם היו מוקפים, הבינו שטעו בנו, הרפו מאתנו והסתלקו. כשנכנסנו למשרד פרץ יענקלה בצחוק רועם – חה חה, חה, יכולנו לההרג. אני, חיזור כסיד, התקשיתי להוציא הגה והתקשיתי עוד יותר להבין את הצחוק הטיפשי של יענקלה. למחרת רונן שולח לשדה התעופה והוחזר ארצה.

שליחי המוסד

לעומת הבחירה הבלתי מוצלחת של שלושה שליחים אלה, בחירת האחרים קלעה היטב לצרכים. בין אלה שפעלו באורן, יוסי היה הבולט ובעל התפקיד המורכב ביותר – אחראי על הביטחון ועל ארגון ההגנה של הקהילה היהודית. הוא נעזר בג'ילבר ובקובי שהיו כפופים לו. הם גייסו, הדריכו וחימשו צעירים יהודים וארגנו מערך התגוננות, מודיעין והתרעה. יוסי היה בחור נחוש ואמיץ. נהג לצאת בקור רוח לבחון את הסביבה ואת המתרחש בכל מקום שנדרש, אף בשעת חילופי אש. בעת כזאת אנו נדרשנו להסתגר במקום מוגן ולהמתין לרגיעה. הוא קרא את מפת השטח ודאג ליידע אותנו. כשהוא שכר דירה יפה, עמוסה במלאי מזון מכל טוב, שזוג יהודים מבוגרים נטשו ונמלטו לצרפת, הוא לא היסס להשתמש במלאי העצום של מוצרי המזון שבעלי הבית אגרו. תמהתי כיצד הוא מעז לנגוע ברכוש לא לו. הוא פרץ בצחוק ושאל אם להערכתי יש סיכוי קלוש שבקלושים שבעלי הבית יחזרו. מאחר שגם לדעתי לא היה סיכוי כזה, הבנתי גם אני שמוטב להנות מהמלאי ולא להשאירו כמתנה לערבים. כך הצטרפתי מדי פעם לחינגות האכילה של שלושת השליחים שגרו באותה דירה.

שליח תנועת דרוו

יענקלה, שהחליף את כרמי, גדל בירושלים והצטרף אחרי השרות הצבאי לקיבוץ משאבי שדה. היה צחקן בלתי נלאה.

בפועל, העלייה לישראל לא נשקלה על ידי הרוב המכריע של בני הקהילה. קשה להבין כיצד גם הם נאחזו בזיק התקווה לשימור השלטון הצרפתי, אם לא בכל אלג'יריה, לפחות במובלעת אורן. שכן בהעדר מידע אובייקטיבי מהימן, לא הטילו ספק באמיתות תעמולת הכזבים של ה-OAS. נדרשה שפיכות דמים רבה, תבוסה אחר תבוסה, ואסונות על סף הבית כדי לפקוח את עיניהם. אחת המכות הקשות למורל היתה תפיסתו של הגנרל ג'והו (Jouhaud) בליבה של אורן. באותו יום חברת הנוער שלי הופיעה בהצגה שאליה הזמנו נערי תנועת דרור, בני משפחה וחברים. ההצגה עלתה יפה מאד ודינה, השחקנית הראשית, התעלתה מעל ומעבר למצופה. בין הצופים היו גם יוסי וקובי, שאבטחו בשקט את האירוע. בתום ההצגה התכוונו לערוך שיחה עם הקהל, אולם, בטרם התפתח שיח כלשהו פרצו לאולם בזה אחר זה אנשים שחיפשו מחסה וסיפרו על תנועות צבא גדולות, של רגלים ושריון ועל התרוקנות הרחובות מאזרחים. יוסי וקובי יצאו כדי לעמוד על המתרחש וחזרו כעבור זמן קצר והורו לנו לפזר מיד את הצעירים לבתיהם לאור המתח הרב ששרר ובישר פעולה צבאית נרחבת. עמד לרשותנו טלפון יחיד כדי להתקשר למשפחות ולבקש סיוע מאלה שגרו בקרבת מקום. הזמן דחק והצעירים היו לחוצים מאד. התארגנו לקבוצות לפי איזורי מגורים כדי ללכת לבתים ולכל קבוצה הוצמד מבוגר. הקבוצה שלי כללה שני נערים ושתי נערות שהתגוררו בקרבת איזור מגורי. שלושה מהם הובלתי לבתיהם ברחובות שוממים מפוטרילים כרגיל על ידי כיתות חיילים. המשך הדרך עם אחד הנערים, מנחם, הייתה חסומה על ידי צבא רב, רגלים, ממונעים ושיריון. חיילי המחסומים לא היו מוכנים לקבל שום הסבר כדי לאפשר לנו לעבור. לבסוף נעתר אחד החיילים וקרא למפקד הפלוגה. הלה הציע שנמצא מחסה באחד הבתים בסביבה. אולם הבהרתי שהכניסות לכל הבתים נעולות. אותו זה לא עניין. אם אין לך מחסה קבור את עצמך ועוף ממני הוא צעק. חזרנו על עקבותינו ובמעקף גדול ניסינו להגיע לביתו של מנחם מכיוון אחר. יחידות צבא ושירוניות היו מוצבות בנקודות שונות אך הרחובות לא היו חסומים. לפתע עצרה לידנו מכונית של אנשי OAS, פתחו לנו את דלת המכונית משום שחשבו שאנחנו שייכים להם וביקשו לאסוף אותנו. משהסתבר להם שאיננו שייכים לחוליה שהם התכוונו לאסוף המשיכו בנסיעה ומיד נפתחה עליהם אש. מנחם התחיל לרוץ כשהכדורים שורקים סביבו. רצתי אחריו, הפלתי אותו ונשכבתי לידו על הארץ. מצאנו עצמנו שוכבים מול פתח ירידה לגרז' של אחד הבתים. זחלנו פנימה והמתנו לרגיעה. החל להחשיך ושעת העוצר קרבה. יצאנו, חצינו בריצה כמה רחובות ולאחר הליכה קצרה הבאתי את מנחם לאמו האלמנה המודאגת.

הוראת הנהגת הסוכנות

ככל שקרב מועד העברת השלטון מצרפת לאלג'יריה העצמאית גברה בריחת המוני התושבים מחשש לטבח.

ה-OAS – איבד את יכולתו לחסום את היציאה ופעל להרס שיטתי של התשתיות כדי להשאיר אחריו אדמה חרוכה. היהודים לא פיגרו בבריחה ואף הקדימו לצאת במספרים גדלים והולכים. מדי יום שמענו על עשרות משפחות שיצאו לצרפת. הקהילה הצטמצמה במהירות ולא נותרו לשליחים הישראלים יעדי פעילות של ממש. היה ברור לכולנו שאין יותר מה לעשות וצריך לעזוב את המקום משום שהישראלים, שנואי הערבים, יהפכו בוודאות ליעד לחיסול. אריה עזב אחרי שהודיע לכולנו לעזוב. יוסי, הציע לי וליענקלה לעזוב יחד את אורן כשבועיים לפני היום המיועד להעברת השלטון לאלג'ירים ה-5 ביולי 1962. יוסי ואנשיו תכננו לעזוב מיד אחריו. אמנו, מאיר ושאר השליחים בעיר הבירה אלג'יר ובערי שדה בסביבת אורן הקדימו אותנו וכבר היו מחוץ לאלג'יריה. רוב היהודים שעזבו לא ידעו היכן יתמקמו ולא השאירו בידינו כתובת או טלפון כדי שנוכל להתקשר אתם. מעטים השאירו טלפון של קרובי משפחה.

רבה מאד הייתה הפתעתנו, השליחים באורן, כאשר משה שרת, יו"ר הסוכנות באותה עת, הורה לנו להישאר "על משמרתנו". הוא, שר החוץ הישראלי לשעבר, היה מורגל לפעול במסגרת החוק הבינלאומי, הניח שישראל תזכה בנקודות אם תעמיד את האלג'ירים בפני עובדה מוגמרת שנציגים ישראלים מצויים על אדמתם. הוא כנראה סבר שעקב כך הם יאלצו לאפשר את המשך הפעילות הציונית. לא האמנו למשמע אוזנינו. קודם כל משום שלא נותר כר פעולה – קהילה יהודית באלג'יריה כבר לא היתה קיימת, אף לא באורן, המבצר הצרפתי האחרון. שנית בתוהו ובוהו שהלך והחמיר, לא היה שום סיכוי ששליחי ישראל השנואה, בת בריתה של צרפת, אויבתם הנוראה של הערבים, ישרדו זמן כלשהו. איש מאתנו לא הבין את ההיגיון ברעיון הזוי כל כך. האם לשלטון האלג'ירי החדש תהיה בכלל שליטה על טרוף הניצחון והנקם שפיעם בלב ההמונים אחרי אובדן של כ-1 מיליון מאנשיהם במלחמה זו? האם יתייחס מישהו לעובדה המוגמרת שיושב ראש הסוכנות, הג'נרלמן והדיפלומט, הוזה אותה? כולנו ראינו בדרישת ההשאות רעיון עוועים של הנהגה מנותקת מהמציאות. כפי שקודם לכן החליטה על תגבור השליחים ללא צורך וגייסה כוח אדם נעדר יכולת תפקוד בשטח, מעלה עתה רעיון חסר אחריות להפקרת השליחים לליניץ"ה המון. ובאלג'יריה כבר היה ניסיון מר שנים קודם לכן, כששני שליחים של הסוכנות נחטפו בקונסטנטין בראשית המרד ונרצחו זמן קצר אחרי חטיפתם. למרות זאת ניהלה אז הנהגת הפ.ל.ב. במשך חודשים מו"מ עם אנשי הסוכנות, בראשות נחום גולדמן, על סכום הכופר להשגת שחרורם. רק אחרי שהגיעו להסכם על גובה הכופר, הסתבר שאין את מי לשחרר. איש מאלה שפעלו בשטח וחווה על בשרו את המתרחש, לא העלה בדעתו להקריב את עצמו על מזבחה של אשליה הזויה כל כך. כשאלפים מחוסלים על ימין ועל שמאל ללא דין וללא דיין, רצח של כמה ישראלים

שנואים יכול היה להוות רק עילה לחגיגות נקם. היה ברור שעלינו לצאת בהקדם ולהתעלם מההוראה האבסורדית.

הטבח אכן התממש ועם העברת השלטון לאלג'ירים נרצחו כ-3500 אירופאים מבין אלה שלא הספיקו לברוח או שהאמינו שיוכלו להישאר תחת השלטון האלג'ירי כפי שהובטח בהסכמי Evian, בין צרפת למנהיגי ה-FLN. טבח מזעזע זה גרם להתפכחות הנשארים וחובם עזבו בסופו של דבר את אלג'יריה. אורן הפכה לעיר רפאים שנדרשו לה שנים של בנייה כדי להחזירה לתפקוד.

משנודע למשה שרת, מאוחר יותר, שהשליחים עזבו את אלג'יריה, התפרסמה כתבה קצרה בעיתון דבר שבו דווח מפי שרת עצמו כי השליחים ברחו כמו כלבים. היה זה אקורד צורם מאד לסיימה של פעילות נאמנה בתנאי סיכון קשים.

היציאה מאורן

אף כי ידענו שרוב הפינוי של האוכלוסייה מתבצע באוניות שהועמסו לעייפה, העדפנו לצאת בטיסה כדי להרוויח זמן. על פי המידע שהופץ מפה לאוזן, ידענו שנוכל לקחת אתנו לטיסה מטען קטן שלא יעלה על 7 או 8 ק"ג, שיש לקחת אתנו צידה לדרך ושייש להקדים בבוקר ככל האפשר ביציאה לשדה התעופה, שכן מי שלא זוכה להיכנס לשערי השדה עד הערב, נאלץ לחזור על עקבותיו עקב העוצר ולנסות שוב את מזלו ביום אחר. לאור זאת, השכמ בבוקר יום היציאה, קרוב לשעה לפני סיום העוצר הלילי, נסענו יענקלה ואני במונית לשדה התעופה. כשהגענו לקרבתנו גילינו שהתור לכניסה בשעריו כבר היה עצום. ירדנו בקצה התור, חייל נתן לנו את מספרינו בתור של אותו יום – 8250 ו-8251. הטיסות לצרפת בוצעו ברצף מטוס אחרי מטוס. חלקן במטוסי נוסעים, שנשארו בטיסה שגרתית כ-100 נוסעים, אך רובן בוצעו במטוסי צבאיים קטנים, בעיקר נורדים, ששימשו להטסת כ-20 צנחנים. אך לצורך פינוי אוכלוסיית אורן, הועלו על המטוסים יותר פי שתיים מהקיבול התקני שלהם. ההתקדמות בתור לכניסה בשער השדה ארכה כ-6 שעות. משנכנסו התמקמנו על הדשא שליד אולם הנוסעים, תחת כיפת השמים. שם גם בילינו את הלילה הראשון. אכלנו מהצידה שהבאנו אתנו. למחרת הוכנסנו לאולם הנוסעים שהיה מלא מפה לפה ובקושי ניתן היה למצוא מקום לשיבה על הקרקע. משפחות עם ילדים קטנים היו אומללות. הילדים סבלו מהדוחק הנורא, מהרעש ומחוסר יכולתם להתנועע. רק למשפחות אלה סיפק הצבא אוכל. למזנון היחיד שעוד מכר מעט נשנושים אי אפשר היה להגיע ללא הידחקות בתור במשך שעות. לא רצינו להתחרות במשפחות שנאבקו כדי להשיג אוכל לילדים והסתדרנו עם מה שהבאנו אתנו. אחרי שחיסלנו את הסנדוויצ'ים אכלנו במסורה את האגוזים והשקדים, מאחר שלא ידענו מתי יגיע תורנו לטיסה. בסופו של דבר הצום שלנו לא היה ארוך מדי ושלושה ימים אחרי הבילוי באולם

הנוסעים, הגיע תורנו והולכנו ישירות לקצה המסלול, שם המתינו קבוצות קבוצות בגדלים שונים בהתאם לתכולת המטוסים שצפויים היו להגיע. המטוסים נחתו ברצף בזה אחר זה, הסתובבו על המסלול, העמיסו אנשים ככל שניתן היה לדחוס ומיד המריאו. בתורנו עלינו על מטוס ה"נורד" והושבנו בצפיפות על הספסלים ועל הרצפה. מי שהביא מטען גדול מדי נאלץ להשאירו עוד לפני יציאתו למסלול. הוטסנו לניס. יעקב המשיך מיידית למרסיל בדרכו ארצה ואני התכוונתי לקחת את רכבת הלילה לפריס. בשעות הפנויות שנתח חשבתי לבקר את אחת החניכות, מישל, שיצאה את אורן כחודשיים לפנינו ואשר אמורה הייתה להתמקם בניס. מישל, בת 18, הייתה בתו של עורך העיתון היומי הליברלי של אורן – Oran Republicain. היא הצטרפה לתנועה אחרי שנסגר בית הספר שלה. הייתה פעילה ונבונה, אך התלוננה תמיד על הורים לוחצים. בהצגה שהעלינו, הייתה אמורה להיות המחליפה של דינה השחקנית הראשית. משהגעתי לדירתה, פתחה לי אמה את הדלת ושאלה מי אני. השבתי שאני שליח הסוכנות מאורן ומדריך הקבוצה שמישל הייתה חברה בה. ובכן, ענתה לי האימא, אינני מכירה אותך ואני אוסרת על בתי להיפגש אתך וטרקה את הדלת בפני בלי לאמר מילה נוספת. חזרתי כלעומת שבאתי וטיילתי בעיר עם המזוודות שלי עד לשעת העלייה לרכבת.

החזרה ארצה

זמן קצר אחרי שחזרתי ארצה, נתקבלתי לעבודה במוסד, עזבתי את הקיבוץ ושכרתי חדר בתל אביב. משרדי במוסד היה סמוך למשרדו של האחראי על תיק חילוץ משפחת חסון מדמשק. מדי פעם הוא עדכן אותי בקשיים ובכישלונות מאמצי החילוץ. בוקר אחד הוציא את ראשו דרך החלון והודיע לי בשמחה רבה שזה עתה קיבל מברק שבני המשפחה נמצאים כבר בתורכיה.

הקשר עם חניכי בתנועה ועם המשפחות היהודיות שבקרבת פעלתי נותק. לא הייתי פנוי לחפש את עקבותיהם והם היו עסוקים בהתמודדות עם קשיי הקליטה בצרפת ובמאבק על קבלת הפיצויים שהגיעו להם. לאחר תקופה של חליפת מכתבים עם אחדים מהם נותק הקשר גם אתם. כשלוש שנים אחרי יציאתי מאלג'יריה הגיעה ארצה דינה ונקלטה בקיבוץ צאלים. מנחם הגיע שנתיים אחריה ולמד באוניברסיטה העברית. הוא הצטרף לתנועת מצפן ובשלב מסוים אמר לי שאם עליו לבחור בין סוציאליזם לציונות, הוא בוחר בסוציאליזם. זמן מה אחר כך חזר לצרפת. גם קולט, אחייניתו של זהבי, חבר גניגר, הגיעה ארצה. היא שהתה זמן מה בגניגר, עברה לתל אביב ובמפתיע חזרה לצרפת ללא כל הסבר. לא ידוע לי מה עלה בגורלם של שאר חברי תנועת הבונים והמשפחות שפעלתי בקרבם.